

Kleistheneläinen vaalipiiri uudistus Euroopan parlamentin vaaleihin. Ajatuskoe parlamentaarisen edustuksen retoriikasta

KARI PALONEN

Tämä kirjoitus jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa ajattelen uudelleen poliittisen edustuksen käsitettä retoriikan genrejaon pohjalta. Lähtökohtana tarkastelulleni on Frank Ankersmitin (erit. 2002, 115) ajatus, että edustaminen on poliittinen teko, joka luo sekä edustajat että edustettavat. Sen mukaisesti oletan että retoriikan genret – epideiktinen, forensinen, diplomaattinen ja deliberatiivinen – sisältävät kukin omanlaisensa abstraktion edustuksesta, jota vastaavat tietyt poliittiset instituutiot ja menettelyt.

Teesini mukaan Euroopan unionin nykyiseen ”vallanjakojärjestelmään” sisältyvät tavallaan kaikki esittämäni neljä retoriikan lajia (ks. Palonen ja Wiesner 2016; Wiesner, Haapala ja Palonen 2017, 161–183). Tässä perspektiivissä parlamentit, joissa debatti on ensisijainen poliittisen toiminnan muoto, ovat deliberatiivisen retoriikan malliesimerkki. Euroopan parlamentti (EP) ei kaikissa suhteissa tunnetusti vastaa parlamentin ideaalityyppejä. Yksi mahdollisuus vahvistaa parlamenttia EU:n instituutioiden välisessä valtakamppailussa on irrottaa EP:n vaalien vaalipiirijako unionin jäsenvaltioista.

Kirjoitukseni jälkiosassa, joka on lokakuussa 2014 pidetyn esityksen toimitettu versio¹, teen weberiläistä poliittista mielikuvitusta käyttävän ajatuskokeen siitä, miten vaalipiirijako, jossa useita jäsenvaltiota olisi edustettuna jokaisessa vaalipiirissä, olisi toteutettavissa. Ajatusmallin esikuvana toimii antiikin Ateenassa toteutettu Kleistheneen reformi. Kun Suomessakin on virinnyt keskustelu siitä, voitaisiinko Britannialta vapautuvat 73 Euroopan parlamentin jäsenen paikkaa valita koko unionin kattavassa vaalipiirissä, on aiheellista avata debatti parlamentin vaalipiirijaosta yleensä.

Poliittisen edustuksen retoriikka

Viime vuosien akateemisessa keskustelussa poliittisen edustuksen käsite on ollut keskeinen, ja siihen on esitetty osin uusia perspektiivejä (ks. esim. Alonso ym. 2011 ja Shapiro ym. 2009). Paneutumatta tarkemmin tähän kirjallisuuteen esitän Ankersmitin edustuksen politiikan mahdollistavaa käsitystä seuraten, että poliittisen edustuksen instituutioiden *raison d'être* on yhteydessä siihen retoriikkaan, jolla edustamista legitimoidaan. Se, millaista edustuksellista politiikkaa sisältyy eri instituutioiden pelivaraan, on yhteydessä siihen, mihin retoriikan lajityyppiin tuo politiikka viittaa.

Aristoteles erottaa tunnetusti kolme retoriikan genreä, epideiktisen, forensisen ja deliberatiivisen (*Retoriikka*, erit. 1358a–1360b). Epideiktisessä retoriikassa on kyse ylistämisestä ja moittimisesta, taputtamisesta tai taputtamatta jättämisestä. Forensisen retoriikan klassinen muoto koskee oikeusistuinten päätöksentekoa menneistä tapahtumista, toisin sanoen onko toimija syyllinen vai syytön tai riitajutun osapuoli oikeassa vai väärässä. Deliberatiivinen retoriikka koski antiikissa neuvon antamista kansankokouksen (*ekklesia*) päätöksentekijöille tulevan toiminnan suunnasta punniten esitysten vahvuuksia ja heikkouksia. Lisään näihin diplomaattisen retoriikan eli pysyvien osapuolten välisen neuvottelun (*negotiation*). Sitä voi pitää deliberoinnin rajatapauksena, jossa osapuolet ja niiden politiikan päämäärät otetaan annettuina, ja osapuolet pyrkivät maksimoimaan tai optimoimaan niiden tavoittelun suhteessa vastapuoleen.

Antiikin Kreikassa ja Roomassa ei vielä tunnettu varsinaista poliittisen edustuksen käsitettä, jonka huomioon ottaminen onkin tärkeimpiä perusteita retoriikan lajityyppien suhteuttamisessa uuden ajan politiikkaan. Britanniaassa klassinen retoriikan gen-

rejako esitettiin jo 1700-luvulla muodossa *rhetoric of bar, pulpit and platform* (esim. Guthrie 1756, 119). Epideiktinen *pulpit*-retoriikka viittaa ensisijaisesti saarnatuoliin, mutta sopii myös kateederiin koulu- ja yliopisto-opetuksessa, taidearvosteluihin ja monarkisiin seremonioihin. Forensisen retoriikan (*bar*) kannalta tärkeää on, että antiikin kansantuomioistuimen (*dikasterion* Ateenassa) tilalle olivat tulleet ammattituomarit, ja forensisen retoriikan analogioita on tarjottu ratkaisumalliksi myös poliittisten kiistojen käsittelyyn. Deliberatiivisen retoriikan foorumeiksi tulivat julkiset puhetilaisuudet (*platform*), joiden erikoistapauksia ovat vaaleilla valitut ja vaihtoehtoja punnitsevat parlamentit, jotka eivät rajoitu neuvon antamiseen, vaan deliberoinnin viimeinen vaihe on päätöksen tekeminen. Diplomaattisen retoriikan synty liittyi modernien valtioiden välisen ”Westfalenin regiimin” sekä ammattimaisten diplomaattien toimijatyyppin muodostumiseen. Samaan tyyppiin kuuluvat myös parlamenttien kamarien väliset päätösten yhteensovittamisneuvottelut, kuten Britannian ylä- ja alahuoneen välinen ”konferenssi” (ks. Hatsell 1818).

Teesini mukaan eurooppalaisessa politiikassa kutakin retoriikan genreä vastaavat spesifit poliittiset instituutiot ja käytännöt. Tarkastelen tässä lyhyesti niiden ideaalityyppejä ilmaisumuotoja.

Epideiktisen retoriikan muodot liittyvät siis auktoriteetin – monarkin, presidentin, virkailijan, specialistin jne. – harjoittaman politiikan arviointiin, joka sisältää vain vaihtoehdot hyväksytään tai hylätään. Sitä vastaa plebiskitaarinen käsitys poliittisesta edustuksesta: politiikassa joko taputetaan (*lat. accclamatio*) tai ollaan taputtamatta. Tästä hyvänä esimerkkinä on Thomas Hobbesin käsitys ”suvereenista” edustetun yksikön ruumiillistumana (ks. esim. Skinner 2005) sekä demokratian ja parlamentarismien aikakaudelta Carl Schmittin käsitys kansan edustamisesta ”poliittisena ykseytenä” (Schmitt 1928, 210). Yhteys epideiktiseen retoriikkaan näkyy siinä Schmittin kannassa, että taputtaminen on ”kansalle” tunnusomainen toiminnan muoto.²

Taputtamista vastaavat poliittiset instituutiot ovat ennen muuta kansanäänestykset ja suoralla vaalilla valittava presidentti, joiden voittajat voivat esiintyä koko ”kansan” ruumiillistumina: enemmistö toimii eräänlaisena ykseyden merkinä. Voittaneen osapuolen ei tarvitse välittää vähemmistöjen mielipiteistä, ja se voi milloin tahansa tukahduttaa niitä ”demokratian” nimissä. Molempiin menettelyihin sisältyy

poliittinen riskinsä, joka ilmenee vaalin ja kansanäänestyksen tulosten etukäteisen kontrollin rajallisuudessa samoin kuin myös muissa epideiktisen retoriikan muodoissa, kuten taiteellisten suuntausten ja akateemisten muotien vaihtumisessa. Esimerkkejä yllättävistä tuloksista ovat Charles de Gaullen häviö ajamassaan referendumissa Ranskassa vuonna 1969 ja Slobodan Milosevicin tappio Serbian vuoden 2000 presidentinvaalissa.

Klassinen forensinen retoriikka koskee menneitä tapahtumia ja on rajoittunut rikos- ja riitakysymyksiin. USA:n korkein oikeus sekä Saksan liittotasavallan perustuslakituomioistuin käsittelevät parlamentin säätämien lakien perustuslainmukaisuutta ja toimivat siten eräänlaisina vetoahteina. Forensista ajatusmallia on laajennettu myös Ruotsista peräisin olevan *ombudsman*-instituution kautta, jota Suomessa vastaa eduskunnan oikeusasiamies. Edustuksen tyyppinä *ombudsman* on ihmisten oikeuksien ulkopuolinen puolustaja ja vaatija, joka vastaa ”advokatorisen” poliittisen edustuksen ideaalityyppiä, joka ulottuu ahtaasti juridisia kiistoja laajemmalle.³ Sille on tunnusomaista asettuminen poliittisten mielipide- ja intressikiistojen yläpuolelle ja vetoamalla yleisesti tunnustettuihin periaatteisiin, kuten ihmisoikeuksiin, perustuslakiin tai ”hyvään hallintoon”. Näitä ei kyseenalaisteta, mutta ne myönnetään tulkinnanvaraisiksi, ja *ombudsman* osallistuu näihin tulkintakiistoihin ”kansalaisten puolella” hallintoviranomaisia vastaan.

Diplomaattinen retoriikka ei rajoitu vain valtioiden kahdenvälisiin tai monenkeskisiin kiistoihin ja kansainvälisiin järjestöihin. Sen mallia seuraavat myös sääty- ja intressiedustuslaitokset, kaksi- tai monikamariset parlamentit, koalitiohallitukset sekä eturistiriitojen käsittely työmarkkinoilla. Yhteistä näille instituutioille on, että päätöksenteko tavoittelee osapuolten välistä sopimusta, kompromissia, joka näyttäytyy mahdollisimman edullisena kaikille osapuolille (vrt. Weber 1917, 167–170). Keinona kompromissin saavuttamiseksi osapuolet käyttävät erilaisia uhkia (lakko, boikotti jne.), ja kompromissin aikaansaamiseksi käytetään tarvittaessa ulkopuolista välittäjää tai sovittelijaa. Neuvottelevien osapuolten voimasuhteista ei voida päättää äänestämällä, ja debatti rajoittuu vastapuolen suostutteluun sovinnon aikaansaamiseksi tai torjumiseksi. Monenkeskisen diplomatian elimet, kuten YK:n yleiskokous, sisältävät myös vahvan parlamentaarisen elementin, kun saman jäsenvaltion edustajat voivat esittää vastak-

kaisia kantoja täysistunnossa ja myös valtioiden välinen päätöksenteko tapahtuu debatin jälkeen äänestämällä.

Deliberatiivisen retoriikan parlamentaarista muotoa sävyttävät kysymysten käsittelylle *pro et contra* asetetut erityiset menettelytavat ja käytännöt. Määräajoin vaaleilla valittavat parlamentit debatoivat ja tekevät päätöksensä työjärjestyksen, asialistan muodostamisen ja monivaiheisen debatin pohjalta (ks. Palonen 2014, 2016). Westminster-tyypin parlamentteissa politiikan ydin on siis debatissa, jonka viimeinen askel on päätösesitystä (*resolution*) koskeva äänestys, kuten Gilbert Campion asian esittää.⁴ Parlamentaarisen debatin poliittinen juoni on asioiden tarkastelu monitahoisen menettelytavan (kolme lukemista, valiokuntakäsittely ja sen raportointi täysistunnolle) avaamista eri näkökulmista, jotka mahdollistavat jäsenille tilaisuuden muuttaa kantaansa, nostaa esiin työjärjestyskysymyksiä ja tehdä muutos- ja lykkäysesityksiä käsillä olevaan esitykseen sekä muita parlamentaarisen menettelyn mukaisia toimia. Niin vaaleissa kuin parlamentaarissa päätöksenteossa äänten lukumäärä on, Weberin sanoin, *ultima ratio*, viimeinen keino saada päätös aikaan (Weber 1917, 169).

Retoriikan genret EU:n vallanjakojärjestelmän legitimoijina

Euroopan unioni on enemmän tai vähemmän tietoisesti muodostanut poliittisten instituutioiden sekamuodon, jota voidaan pitää uutena valtojen jakamisen järjestelmänä. Edellä esitellyt retoriikan genret toimivat yllättävänkin suoraan instituutioiden legitimaation perusteina ja niiden välisen kamppailun ymmärtämisen välineinä.

Plebiskitaarisen edustuksen periaate on EU:ssa vahva, koska uudet jäsenmaat ratifioivat jäsenyytensä kansanäänestyksellä, Britannia legitimoii eropyrkimystään kansanäänestykseen vetoamalla, ja myös EU:n perussopimusten hyväksymisessä ja muuttamisessa monet jäsenmaat käyttävät kansanäänestyksiä. Kuten tunnettua, näitä äänestyksiä on lukuisia kertoja käytetty jäsenmaiden sisäpoliittisiin tarkoituksiin, jolloin plebiskitaarisen edustuksen tavoite unionin legitimiymyden vahvistamisesta on jäänyt syrjään. Lissabonin sopimuksen luoma Eurooppa-neuvoston puheenjohtaja toimii, yhdessä itse neuvoston kanssa, EU:n presidentti-instituutioon (ks.

Alapiha 2014). Plebiskitaarisen ideaalityypin mukaista olisi valita presidentti suoralla vaalilla EU-kansalaisten keskuudesta. Tämä olisi omiaan lujittamaan unionin presidentillistä ulottuvuutta parlamentaarisen, diplomaattisen ja advokatorisen edustuksen kustannuksella.

Monenkeskisestä kansainvälisestä diplomatiasta EU:ssa vastaavat sekä Euroopan unionin neuvosto, entinen ministerineuvosto ja hallituksen/valtion päämiehistä koostuva Eurooppa-neuvosto. Kun molempien päätöksenteossa jäsenmaitten veto-oikeutta on rajoitettu ja äänestyspäätösten osuutta lisätty, kysymys ei ole vain hallitustenvälisestä diplomatiasta vaan myös, kuten YK:n yleiskokouksessa, parlamentaarista edustuksesta. Parlamentaarisisina eliminä nämä kaksi toimialtaan ja jäsenyydeltään erilaista neuvostoa muodostavat yhdessä EU:n parlamentin toisen kamarin. Voi puhua EU:n senaatista, jossa debatti – suljettujen ovien takana, kuten parlamenttien valiokunnissa – edeltää päätöksentekoa ja jossa äänet lasketaan ja Euroopan unionin neuvostossa myös punnitaan, koska jäsenmaiden koko otetaan huomioon (vrt. Palonen ja Wiesner 2016).

Pääministerit Eurooppa-neuvostossa ja ministerit Euroopan unionin neuvostossa eivät siis voi toimia puhtaasti oman maansa etuja ajavan diplomaatin tavoin, elleivät he halua veto-oikeudella torjua päätöksen aikaansaamista, mikä on mahdollista vain rajatuissa kysymyksissä. Muuten heidän on käytettävä parlamentaarisen retoriikan suostuttelutaitoja ja oltava valmiita tekemään myönnytyksiä kokouksen yhteydessä. Jäsenmaiden hallituksilla ei ole imperatiivista mandaattia EU:n senaattoreina toimiviin jäseniinsä nähden, kuten ulkoministereillä on valtionsa diplomaattisiin edustajiin, vaan näillä on oltava tietyt valtuudet poiketa linjasta, jotta nuo senaattit yleensä saisivat päätöksiä aikaan. Senaattiaspektia ja siten EU:n politiikan parlamentaarisuutta olisi mahdollista edistää antamalla hallitusten ohella jäsenmaiden parlamenteille oikeudet valita edustajansa neuvostoihin. Euroopan unionin neuvostoon tämä olisi helpompi yhdistää kuin Eurooppa-neuvostoon, jossa jäsenmailla on vain yksi edustaja.

EU:n historiaan liittyen sen omintakeisin toimielin on komissio, jonka tavoitteena on ”edistää EU:n yleistä etua”⁵. Tämä antaa vaikutelman hegeliläisestä superbyrokratiasta, joka on sekä parlamentin että jäsenvaltioiden edustaman ”politiikan” yläpuolella, mikä vastaisi epideiktisen retoriikan mallia. Parlamentaarisen tulkinnan mukaisesti komissio on kui-

tenkin muuntumassa ”kabinettihallitukseksi”, jonka ”pääministerin” parlamentti valitsee ja jonka se voi erottaa (ks. esim. Tiilikainen 2011; Tiilikainen ja Wiesner 2016).

Nykyistä komissiota voi kuitenkin pitää myös ja ehkä ensisijaisestikin hyvänä esimerkkinä advokatorisen edustuksen retoriikasta, joka, toisin kuin *ombudsman*, ei jää odottamaan kansalaisten tekemiä valituksia ja kanteluita vaan olettaa, että ulkopuolinen riippumaton edustaja eli komissio itse useissa suhteissa ymmärtää EU:n ”yleisen edun” paremmin kuin EU-kansalaiset. Komissio ei edellytetä Rouseaun ”yleistahtoa” tai Hegelin ”objektiivista” etua, mutta sillä on poliittiset resurssit, joiden avulla se voi irrottautua jäsenmaiden provinsiaalisuudesta ja toimia ajatuspajana (*think-tank*), joka spekuloi toteutumattomilla mahdollisuuksilla ja tekee niihin liittyen esityksiä EU:n politiikan suunnasta. ”Yleinen etu” voidaan ymmärtää politiikan ajattelemisena EU:n kannalta ja komissio toimielimenä, jonka oletetaan kykenevän tähän. Se on sekä parlamentaarissa että parlamentaarisesti hallittujen jäsenmaiden kontrollissa eikä voi olla ”politiikan yläpuolella”. Advokatorisen edustuksen retoriikan kannalta ideaalityyppinen vaihtoehto olisi kuitenkin valita komission puheenjohtaja jäsenmaiden kansalaisten ulkopuolelta, kuten *podesta* Italian kaupungeissa keskiajalla (ks. esim. Skinner 1978, 23–40).

Myös EU:n tuomioistuin ja Euroopan keskuspankki voidaan ymmärtää advokatorisen edustuksen mukaisesti. Edellinen liittyy suoraan forensisen retoriikan traditioon ja on ”perustuslaillisuuden” kontrollin lähteenä kamppailuasemassa parlamentaarisen edustuksen kanssa (ks. esim. Turcka 2014). Keskuspankin takana on ajatus, että ihmisoikeuksien ohella on myös muitakin ”yleisesti hyväksytyjä” päämääriä, kuten talouden vakaus ja yhteisen rahan arvon turvaaminen, joiden edistämiseksi tarvitaan tietty itsenäisyys suhteessa hallitukseen ja parlamentteihin. Parlamentaarinen kontrolli on mahdollista toteuttaa EP:n valiokuntien kautta siten, että niillä on tietty erityisasema muihin valiokuntiin nähden, kuten perustuslakivaliokunnalla eduskunnassa.

Euroopan unionin parlamentaarinen politiikka on varsin etäällä Westminster-parlamentarismien ideaalityypistä (ks. Palonen 2014). Lyhyellä aikavälillä sen muuttaminen tähän suuntaan on epärealistista, vaikka mm. jäsenten aloiteoikeus sekä esitysten tuominen ensin täysistuntoihin eikä valiokuntiin voisivat olla tärkeitä askelia siihen suuntaan. Unionin

erityiselle vallanjakomallille on siis tunnusomaista monikamarisuus – Eurooppa-neuvosto/Euroopan unionin neuvosto yhdessä toisena sekä jäsenmaiden parlamentit yhdessä kolmantena kamarina (vrt. European Parliament, National Parliaments within the EU).

Euroopan parlamentin politiikan lähtökohta on imperatiivisen mandaatin kielto: ”Euroopan parlamentin jäsenet ovat edustajantoimessaan itsenäiset. Heitä eivät sido mitkään ohjeet, eivätkä he saa ottaa vastaan sitovia toimintaohjeita.” (EP:n työjärjestys, 2. Artikla.) Tätä voidaan korostaa toimenpiteillä niin puolue- kuin vaalipiiriikohtaisen kvasimandaatin käytön heikentämiseksi. Kääntöpuolena tälle on, että vaikka EU:n äänioikeutetut kansalaiset tietysti voivat kertoa mielipiteitä ja tehdä aloitteita EP:n jäsenille, vaalittavan perusteella on selvää, että nämä eivät voi ”ajaa äänestäjiensä etua”, koska nämä äänestäjät ovat tietoisesti heterogeeninen joukko, jolla ei voi olla mitään yhtä yhtenäistä etua tai mielipidettä.

Deliberatiivisen retoriikan perspektiivissä parlamentin jäsenet ovat ennen muuta debatoijia. He eivät voi olla puoluekurille uskollisia diplomaatteja eivätkä hallitukselle taputtajia, mutta eivät myöskään pyri komission kaatamiseen millä hinnalla tahansa. He ovat pikemminkin muutosesitysten tekijöitä, joiden kautta voi poiketa komission esityksen tavasta tematisoida kysymys. Parlamentaarisen debatin keskeinen kohde ei olekaan esityksen hyväksyminen tai hylkääminen vaan muutosesitysten (engl. *amendment*) tekeminen, joka mahdollistaa sekä käsillä olevien esitysten heikkouksien ja vahvuuksien paremman arvioinnin että debatin kysymyksenasettelun uudelleensuuntaamisen muutosesityksen suuntaan. Debatoiva parlamentaarikko seuraa tarkkaan parlamentin asialistaa ja etsii siitä tilaisuuksia ottaa kantaa kysymyksiin, nostaa esiin menettelytapa- ja työjärjestyskysymyksiä, tehdä muutos- tai lykkäysesityksiä (*adjournment*) jne. sekä täysistunnossa että valiokunnissa. Debatoija politikoi myös parlamentaarisella ajalla – niillä tilaisuuksilla esitysten uudelleenarviointiin ja uusien teemojen esiin nostamiseen, joita monivaiheinen ja -kerroksinen, ts. täysistuntoja valiokuntavaiheen vuorottelun sisältävä, parlamentaarinen menettely sisältää.

Deliberoiva europarlamentaarikko voi myös haastaa komission monopolin tulkita EU:n ”yleistä etua”. Kun komission perspektiivistä ”yleinen etu” näyttäytyy tulkitsemisen kysymyksenä, parlamentaarikoille se on poliittisen kamppailun kysymys. Toisin sanoen

he eivät rajoitu kiistelemään tulkinnoista, mitä ”yleinen etu” vaatii, vaan nostavat esiin kamppailun siitä, millaisia poliittisia vaihtoehtoja tälle käsitteelle voidaan eri yhteyksissä antaa sekä siitä, millaisia vahvuuksia ja heikkouksia näihin sisältyy. Parlamentaarisisessa debatissa myös vahvuuden ja heikkouden kriteerit on aina mahdollista kyseenalaistaa, samoin tietysti se, tarvitaanko ”yleisen edun” fiktiota vai tulisiko avointa ja reilua parlamentaarista kamppailua käydä siitä riippumatta.

Kun EP:n jäsenet ymmärretään koko EU:n poliittikkaa parlamentaarisesti debatoiviksi toimijoiksi, heidän valintansa irrottaminen jäsenvaltioiden muodostamista vaalipiireistä on tehokas keino vahvistaa parlamentaarista aspektia diplomaattisen retoriikan mukaista jäsenvaltiorippuvuutta vastaan. Miten tämän voisi tehdä, ja millaisia vaihtoehtoja uudeksi vaalipiirijakoiksi olisi olemassa, on tietysti avoin kysymys. Seuraavalla ajatuskokeella, joka nojaa historialliseen esikuvaan, haluan avata poliittista debattia sekä uudistuksen toivottavuudesta että sen toteutustavoista.

Kleistheneen vaalipiirireformi

Esitykselleni on historiallinen esikuva antiikin Kreikassa, nimittäin Kleistheneen vuosina 508–507 eaa. toteuttama Ateenan poliiksen kansalaisten uudelleenjakaminen vanhalta *fratrioiden* pohjalta keinoitekoiselle *demos*-, *tritty*- ja *fyle*-nimisten yksiköiden pohjalle. *Fyle*-jako muodosti perustan Ateenan säännöllisiä kansankokouksia (*ekklesia*) valmistelevalle viidensadan neuvostolle (*bule*).

Esitystä perustellakseni käsitellen seuraavassa hie-man tarkemmin Kleistheneen reformia olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta. Päähuomioni on poliittista merkitystä koskevassa debatissa, johon myös Tuttu Tarkiainen, Yhteiskunnallisen korkeakoulun valtio-opin professori, sittemmin Kauppakorkeakoulun henkilökohtainen ylimääräinen professori, osallistui *Demokratia. Antiikin Ateenan kansanvalta* -teoksella (1959), joka julkaistiin myös saksaksi (muusta kirjallisuudesta ks. Meier 1970; 1980; Welwei 1983).

Kleisthenes oli ateenalainen aatelissukuinen poliitikko, joka kamppaili vallasta Peisistratosten tyrannian päätösvaiheessa. Tuolloinen Ateenan politiikan johtohahmo, arkontti Isagoras, turvautui Spartan apuun ja menetti uskottavuutensa ateenalaisten keskuudessa. Vuosina 508–507 eaa. Kleisthe-

nes näki tilaisuuden päästä valtaan. Hänen kannattajansa syrjäyttivät Isagoraan ja Kleisthenes toteutti aiemmin valmistelemansa kansalaisuus- ja vaalireformin sekä loi arkaaisen 400-jäsenisen *areiopagin* rinnalle uuden 500-jäsenisen *bulen*. Reformin ydin oli sukupohjaisen, *fratrioihin* nojanneen järjestyksen korvaaminen poliittisena – mutta ei uskonnollis-seremoniallisena – yksikkönä uudella, jonka peruskäsitteet olivat *demos*, *tritty* ja *fyle*. Tämän reformin ansiosta Kleisthenestä on pidetty Ateenan ”demokratian perustajana”, vaikka hän ja hänen aikalaisensa eivät vielä käsitettä tunteneetkaan (ks. Meier 1970, 44–49; Tarkiainen 1959, 138–141).

Kleistheneen reformin ydinajatuksia voidaan pelkistää seuraavasti. Sukuryhmien tilalle asetettiin paikalliset yksiköt (*demoi*), 139 kappaletta kuntia tai piirikuntia omine itsehallintoineen ja paikallisine poliittisine organisaatioineen. Kleisthenes jakoi kansalaiset (*polites*) kymmeneen *fyleen* ja koko väestön kolmeenkymmeneen osaan siten, että kaupungeissa, merenrannalla ja maaseudulla sijainneista *demoksisista* muodostettiin kustakin kymmenen ”kolmannesta” (*tritty*). Tämän jälkeen hän arpoi sen, mitkä näistä kymmenestä kolmanneksesta muodostivat kukin yhden *fylen*. Vaikka *demokset* olivat jakotilanteessa alueeltaan homogeenisia, *fylet* oli tietoisesti muodostettu kolmesta erilaisesta *trittystä*, jotka oli liitetty arvalla toisiinsa. Viidensadan neuvostoon (*bule*) tuli 50 jäsentä kustakin *fylestä*.

Reformi oli osa Kleistheneen politiikkaa spartalaistyyppisen oligarkian torjumiseksi tyrannian jälkeisessä tilanteessa. Vanhojen identiteettien purkaminen tai rajaaminen kulttikysymyksiin sekä uusien instituutioiden muodostaminen vei pohjaa pois kansalaisten riippuvuudelta vanhojen aatelissukujen vallasta ja satoi heitä *demoksen* ja *fylen* sekä uuden *bulen* politiikkaan, joka asetti kansankokousten (*ekklesia*) asialistan. Christian Meierin mukaan tätä kautta ateenalaisille luotiin uusi ”poliittinen identiteetti”, johon sisältyy kansalaisten keskinäinen tasa-arvoistaminen ja odotus, että he ovat valmiita sekaantumaa *poliksen* asioihin. Lisäksi reformi itsessään korostaa politiikan muotojen kontingenttiutta ja auttaa ymmärtämään *poliksen* ”perustuslakia” koskevat kysymykset kiistanalaisiksi, vaikka aktuelit kiistat *poliksen* instituutioista toteutuivatkin vasta muutama vuosikymmen myöhemmin (ks. Meier 1980, 106–143).

Voidaan kiinnittää huomiota myös siihen, kuinka reformi heikensi sukuintressien lisäksi kaupunkilais-

ten ja maalaisten erityisintressejä *poliksessa*. Kun *bulen* ”vaalipiirin” kansalaisten joukko oli tietoisesti heterogenisoitu, arvalla eri kansalaistyyppejä toisiinsa yhdistävillä ”vaalipiireillä” ei ollut mitään yhteisiä erityisintressejä, vaan *bulen* jäsenet valittiin kaikkien kansalaisten joukosta ehdokkaista arpomalla (*klerosis ek prokритon*). Tämä menettely teki mahdottomaksi vedota ”omien äänestäjien etuihin”.

Antiikin kreikkalaiset eivät tunteneet edustuksen käsitettä. Ateenan *bule* toimi siten, että yhdestä *fylestä* valitut 50 jäsentä toimivat kuukauden – tai kymmenesosan vuotta – vuorollaan *probuleuttisena* valmisteluvaliokuntana. Se muodosti *ekklesian* asialistan, mutta tätäkään ei Ateenassa vielä pidetty varsinaisena kamppailukysymyksenä.

Kleistheneen reformin periaatteet estivät tehokkaasti vaalipiiri- tai puoluepohjaisen sidotun mandaatin muodostumista. Vaikka arpomismenettely on saanut uudelleen tiettyä suosiota (esim. Buchstein 2009), käsittelen Kleistheneen reformia tässä vain inspiraation lähteenä Euroopan parlamentin vaalipiirijaolle ja tähän nojaten vaalien toteutuskäytännöille.

Kreikan termejä *ethnos* and *demos* käytetään nykyäänkin esimerkkeinä kahdesta eri ”kansan” käsitteestä. Kleistheneen tapa korvata vanhat *fratriat demoksilla* havainnollistaa kirjaimellisesti tätä vastakohtaa. *Demos* poliittisena käsitteenä irrottaa ”kansan” etnisistä ja sosiaalisista ominaisuuksistaan ja vastaa *polites*-käsitteen mukaista käsitystä ”kansalaisista” tilapäispoliittikoina Max Weberin osuvaa termiä käyttäkseni (Weber 1919, 41). Weber korostaa myös, kuinka modernin valtion äänestäjä yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vallitessa tietoisesti irtaantuu oman olemisensa sosiaalisista siteistä ja toimii puhtaasti kansalaisena (*Staatsbürger*) (Weber 1917b, 169).

Kleistheneen reformi ilmentää samaa asiaa. Kun ateenalaiset *polites* toimivat *bulessa* ja muissa *poliksen* luottamustehtävissä, heidän odotettiin irtaantuvan suku- ja kyläsiteistään ja toimivan itsenäisesti deliberoiden, kuten nykyiset parlamentaarikot. Valitsemalla jäsenet uuteen parlamenttiin kansalaiset ottavat kantaa parlamentin agendalla oleviin kysymyksiin. Äänestäminen salaisissa parlamenttivaaleissa avartaa kansalaisten poliittista näköalaa kysymyksiin, joita he eivät muuten pohtisi.

Euroopan parlamentin uusi valintatapa

Vaalien käsittäminen parlamentaarisen debatin jatkeeksi voidaan ulottaa EP:n vaalijärjestelmään. Euroopan parlamentissa jäsenillä on, kuten mainittu, vapaa mandaatti. He deliberoivat itsenäisesti parlamentaarikkoina, eivät jäsenvaltion, vaalipiirin tai puolueyhjymän edustajina. Tässä mielessä parlamentti eroaa Eurooppa-neuvostosta ja Euroopan unionin neuvostosta, joiden jäsenet joutuvat toimimaan kaksoisroolissa ministereinä ja senaattoreina (ks. esim. Palonen ja Wiesner 2016; Tiilikainen 2011). Kuitenkin jäsenvaltioiden toimiminen vaalipiirinä on omiaan tukemaan kvasi-mandaattia parlamentaarikoille ainakin siten kuin heidän toimintansa ymmärretään maallikkojen, puoluejohtojen ja median keskuudessa.

EP:n parlamentaarisen luonteen vahvistamiselle ja sen vaalien parlamentarisoinnille Kleistheneen reformi tarjoaa historiallisen esikuvan, vaikka se ei annakaan suoria malleja EP:n vaalipiirijaon uudelle järjestelylle. Sen soveltamiseen on tässä poliittisen mielikuvituksen käytön paikka.

Spekuloinnissani käytän erilaisia ideaalittyyppejä sekä pohdin niiden heikkouksia ja vahvuuksia asettamatta niitä yksiselitteiseen paremmuusjärjestykseen. En pyri esiintymään Kleistheneen tyyppisenä antiikkisena ”lainlaatijana”, vaan tarjoan debattipuhevuo-ron parlamentti- ja Eurooppa-keskustelun asialistalle. Weberiä siteeratakseni: suhteellisesti parhaat mahdollisuudet on saavutettavissa vain tavoittelemalla mahdotonta (Weber 1917a, 514; 1919, 88).

Minimivaihtoehto

Yksinkertainen mahdollisuus olisi, että EU:n jäsenvaltiot muodostaisivat 28 *demosta*, jotka jaettaisiin ryhmiin. Kleistheneen kaupunki-rannikko-maaseutu-jako ei olisi mahdoton, mutta ei ilman muuta muita parempi, eikä valtiorhmiä välttämättä tulisi olla juuri kolme. Tämän minimimallin idea on juuri valtiorhmiärvonta, jossa tietoisesti satunnaistetaan se, mitkä valtiot muodostavat yhden vaalipiirin. Esimerkiksi Kreikka, Ranska ja Suomi voisivat muodostaa yhden EU-vaalipiirin eli *fylen*. Logiikan mukais- ta olisi, että jokaisissa vaaleissa *fylen* muodostavat jäsenvaltiot jaettaisiin uudelleen, jotta niistä ei pääsisi muodostumaan ajan mittaan pysyviä blokkeja.

Tämä minimireformi ei kuitenkaan täytä Kleistheneen perusideaa, vanhojen *fratrioiden* – tai EU:n latinalaistetussa kontekstissa *patrioiden* – purkamista vaalipiiriin yksikköinä. Voi myös kysyä, millaista ehdokasasettelua ja vaalikampanjaa näissä EU-*fyleissä* käytäisiin. Oletettavaa on, että parlamentissa suurten jäsenmaiden edustajamäärä vahvistuisi ja esimerkiksi ranskalaiset ehdokkaat tuskin kovin paljon kävisivät kampanjaa Kreikan ja Suomen *trittyissä*, joiden yhteinen asukasmäärä on Ranskaa pienempi. Toisin sanoen jäsenvaltioiden kokoerot vähentävät tämän vaihtoehdon uskottavuutta.

Toinen vaihtoehto: EP-demos

Paremmiin Kleistheneen ideaa vastaa ajatus, että EP-*demos* olisi jäsenvaltiota pienempi yksikkö. Kleistheneen aikana Ateenassa oli äänioikeutettuja muutamia kymmeniä tuhansia ja 139 *demosta*. EU-*demoksia* tulisi olla moninkertainen määrä, jos *demos* olisi Ateenan tapaan myös paikallisen itsehallinnon perusyksikkö. EP:n vaalipiireinä toimivien *fyleiden* määrä voisi pikemminkin vastata parlamentin jäsenmäärää 751. Ateenassa isoimmilla *fyleillä* oli enemmän edustajia, mutta tilastotieteen keinoin ei pitäisi olla mahdotonta jakaa EU:n äänioikeutettu väestö 751 osaan siten, että suurimpien ja pienimpien *fyleiden* erot marginalisoitaisiin.

Eräiden tulkintojen mukaan Kleistheneen reformiin liittyi myös Ateenan *poliksessa* asuvien ei-ateenalaisten eli *metoikkien* kansalaistaminen. EP:n vaaleissa äänioikeutettujen piiri olisi mahdollista laajentaa EU-kansalaisten piiriin ulkopuolelle, siis ”lailisiin” maahanmuuttajiin ilman kansalaisuutta. Tämä tukisi Kleistheneen reformin perusideaa äänestäjäkunnan homogeenisuuden vähentämisestä jo *demoksen* eikä vasta *fylen* tasolla.

EU:n asukasluku on hieman yli puoli miljardia ja EP:n vaaleissa äänioikeutettuja on arviolta 375 miljoonaa. Kun Kleistheneen mallin mukaisesti *fylet* muodostuvat kolmesta eri yksiköstä, yhteen *fyleen* kuuluisi noin 500 000 äänioikeutettua. *Demos*-reformin mukaisesti yhteen vaalipiiriin eli *fyleen* ei voisi kuulua kahta *demosta* samasta jäsenmaasta. Tämä edellyttäisi *demosten* äänioikeutettujen määrän suhteellista yhtäläistämistä. Yksissä vaaleissa esimerkiksi Berliinin Charlottenburgin kaupunginosa, Miskolc Unkarissa ja Jyväskylä muodostaisivat yhden tällaisen *fylen* ja seuraavissa vaaleissa *fylet* jaettaisiin

uudelleen, jotta vältettäisiin vakiintuneet klienteelit.

Enemmistövaalitapa, joko brittiläinen yhden tai ranskalainen kahden kierroksen malli, *fyleiden* edustajien valinnassa mahdollistaisi puolueaparaateista suhteellisen riippumattoman ehdokasasettelun ja ehdokas voisi rajoittaa kampanjansa kolmeen *demokseen*. Suhteellisella vaalitavalla muodostettaisiin – kun *demokset* arvottaisiin Kleistheneen esimerkin mukaisesti *fyleiksi* – sen sijaan esimerkiksi kolmekymmentä 25 edustajan *fylen* laajuista vaalipiiriä. Ehdokasasettelu ja kampanja tulisivat puoluepohjaisiksi, mutta puolueiden tulisi olla Euroopan laajuisia, koska jokaiseen vaalipiiriin tulisi edustus useasta jäsenmaasta. Tulisikin edellyttää, että kaikilla puolueilla pitäisi olla ehdokkaita vaalipiiriin jokaisen *demoksen* äänioikeutetuista. Tämä vahvistaisi parlamenttiryhmiä asemaa puolueaparaattien kustannuksella ja estäisi kansallisia ja paikallisia erityisetuja ajavia puolueita asettamasta ehdokkaita EP:n vaaleissa.

Ongelmana tässä vaihtoehdossa pidän kolmen jäsenmaan *demosten* satunnaisten kombinaatioiden perusteella muodostettuja vaalipiirejä. Riittävätkö ne takaamaan, että parlamentin jäseniä ei valittaisi jäsenmaidensa edustajina?

28 jäsenmaan demos yhdessä fylessä

Kolmas vaihtoehto olisi, että *fylen* muodostavia *demoksia* olisi kolmen sijasta 28, siis jokaisen jäsenmaan yksi *demos* olisi edustettuna kussakin *fylessä*. *Demokset* muodostettaisiin jäsenmaiden äänioikeutetuista niin, että yhteen demokseen sisältyisi äänioikeutettuja jokaisesta jäsenmaasta. Yhden *fylen* äänioikeutettuja olisi tässäkin mallissa noin 500 000, mutta heitä olisi jokaisen 28 jäsenvaltion yhdestä *demoksesta*. Arpomista ei suoritettaisi jäsenmaiden *demosten* välillä vaan siitä, mikä kunkin jäsenvaltion *demokista* olisi edustettuna missäkin *fylessä*.

Tähänkin vaihtoehtoon olisi mahdollista soveltaa sekä enemmistö- että suhteellista vaalitapaa eri muunnelmissaan. Enemmistövaalin etuna pidetty samastuminen ”oman vaalipiiriin” edustajaan olisi 28 *demoksen* vaalipiireissä mahdotonta. Järjestelmässä, jossa vaalipiiriin jokaisessa *fylessä* on jokaisen jäsenmaan *demoksia*, puolueiden tulisi olla Euroopan laajuisia. Kun sidotun mandaatin korvikkeetkin tulisivat käytännössä mahdottomiksi, parlamenttiryhmiä asema lujittuisi puolueaparaatin kustannuksella.

Neljäs vaihtoehto olisi purkaa jäsenvaltiopohjaisuus myös *demosten* muodostamisessa, jolloin olisi ehkä mahdollista muodostaa myös *fylet* jäsenvaltioista riippumatta. Mutta tähän tarvittaisiin jo Kleistheneen yli meneviä jakoperusteita, joten jätän tämän tässä yhteydessä käsittelemättä.

Kommentteja

Reformin käyttökelpoisuuden arviointiin tarvitaan lisäkysymyksiä toteutuksesta. Nykyisessä mielipideilmastossa esitys kuulostanee utooppiselta. Mutta, Weberiä jälleen kerran lainatakseni, politiikka on ”mahdottoman taitoa” (*Kunst des Unmöglichen*): vain tavoittelemalla tilanteessa epärealistisia vaihtoehtoja voi toteuttaa parhaita mahdollisuuksia (Weber 1917a, 514). Yhtä selvää on, että mitään ohjelmaa ei pidä toteuttaa *ad absurdum*, vaan sitä voi täsmentää ja muuntaa yksityiskohdissaan. Kleistheneläinen vaalipiirireformi epäilemättä tuottaa arvaamattomia tuloksia, mutta tarkoituskkin on poliittisen kentän uusi jäsentäminen EP:n valinnan perspektiivissä riippumatta jäsenmaista ja niiden provinsialismeista.

Raa’asti toteutettuna reformi voisi johtaa sekä suurten jäsenmaiden yliedustukseen että pienimpien jäsenmaiden edustuksen katoamiseen kokonaan EP:stä. Reformin idean mukaan tällainen kysymys ei nousisi lainkaan esiin, koska sillä, mistä jäsenmaasta edustaja olisi peräisin, ei olisi merkitystä hänen toiminnalleen parlamentissa. Mutta väliaikaisesti voisi ajatella minimi- ja maksimikiintiöitä. Kun nyt Luxemburgilla ja Maltalla on 6 edustajaa EP:ssä, vaalitulokset tulisi laskea niin, että heidänkin kiintiönsä (3–4 edustajaa) tulisi täyteen. Ehkä vähemmän tärkeä olisi yläraja, mutta toki sitäkin voisi harkita – esimerkiksi 120 edustajaa, kun Saksalla on nyt 99.

Paikkajaon lähtökohtana suhteellisessa vaalissa voi soveltaa mm. Suomessa käytettävää järjestelmää, jossa äänestäjät määräävät, ketkä listalta valitaan. EP:n vaalituloksen satunnaistaminen saattaisi kuitenkin johtaa edustajien kohtuuttomaan vaihtumiseen, erityisesti jos vaalipiiri-*fylet* arvottaisiin joka vaaleissa uudelleen. Menettelynä eurooppalaisten kärkipoliitikkojen valinnan takaamiseksi voisi ajatella esimerkiksi 50 edustajan valitsemisen kakko-säänellä siten, että näiltä osin Eurooppa muodostaisi yhden vaalipiirin. Pidän tärkeänä, että ehdokasasettelussa, kampanjassa ja EP:tä koskevassa julki-

suudessa otetaan huomioon Euroopan tason ammattipoliitikkojen toiminta ja listalta valitaan ammattimaisia eurooppalaisen tason poliitikkoja.

Britannian paikkojen jaossa edellä esitetyt vaihtoehdot olisivat nyt kokeiltavissa vapautuvan 73 paikan jakamiseksi. Kun jäsenmaavaalipiireistä vielä ei päästä eroon, vuoden 2019 vaaleissa voisi kokeilla noiden 73 euroedustajan osalta Saksan liittopäivävaalien kaltaista kahden äänen järjestelmää yleiseurooppalaiselta listalta.

VIITTEET

¹ Esitetty alun perin Poliitiikan opiskelijain päivillä Jyväskylässä 17.10. 2014.

² ”Erst das wirklich versammelte Volk ist Volk und nur das zur Tätigkeit dieses Volkes gehört: es kann *akklamieren*, d.h. durch einfachen Zuruf seine Zustimmung oder Ablehnung ausrufen” (Schmitt 1928, 243).

³ Ks. Eduskunnan oikeusasiamiehen toimialan tulkinta: ”Oikeusasiamies valvoo, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset ja virkamiehet noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Lisäksi hänen valvontaansa kuuluvat muutkin, jotka hoitavat julkista tehtävää. Oikeusasiamies seuraa erityisesti, että hyvä hallinto sekä perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat. Oikeusasiamies tutkii kanteluita, ottaa omia aloitteita ja tekee tarkastuksia viranomaisiin ja laitoksiin. (<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/index.htm>)

⁴ ”Motion, Question and Decision are all parts of a process that may be called the elementary form of debate” (Campion 1929, 143).

⁵ https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-commission_fi

LÄHTEET

Alapiha, Sonja. 2014. ”This European convoy does not have one single captain”: Eurooppa-neuvosto presidentiaalisena valitteenä Herman Van Rompuyn ulko- ja turvallisuuspoliittisten puheiden retoriikassa. Valtio-opin pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

Alonso, Sonia, Keane, John ja Merkel, Wolfgang (toim.). 2011. *The future of representative democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ankersmit, Frank. 2002. *Political representation*. Stanford: Stanford University Press.

Aristoteles. 1997. *Retoriikka (Teokset, osa IX)*. Suom. Paavo Hohti ja Päivi Myllykoski, selitykset Juha Sihvola. Helsinki: Gaudeamus, 5–156, 193–253.

Buchstein, Hubertus. 2009. *Demokratie und Lotterie*. Frankfurt am Main: Campus.

Campion, Gilbert. 1929. *An introduction to the procedure of the House of Commons*. London: Allen & Co.

Euroopan parlamentti. Euroopan parlamentin työjärjestys, kahdeksas vaalikausi, heinäkuu 2014. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20140701+TOC+DOC+XML+V0//FI>. Viitattu 23.6.2017.

- European Parliament. National Parliaments within the EU. <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/20150201PVL00007/National-parliaments>. Viitattu 23.6.2017.
- Euroopan unioni. Euroopan komissio. https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-commission_fi. Viitattu 23.6.2017.
- Guthrie, William. 1756. *M. Fabius Quintilianus and his institutes of eloquence, or the art of speaking in public*. Translated into English, with notes, critical and explanatory by William Guthrie. Eighteenth Century Collections Online.
- Hatsell, John. 1818. *Precedents and proceedings of the House of Commons, with observations. Vol. IV, Relating to conferences and impeachment*. A new edition with additions. <http://archive.org/stream/precedentsofproc04hats>. Viitattu 23.6.2017.
- Meier, Christian. 1970. *Die Entstehung des Begriffs 'Demokratie'*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Meier, Christian. 1980. *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Oikeusasiamies. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/coal/index.htm>. Viitattu 23.6.2017.
- Palonen, Kari. 2014. *The politics of parliamentary procedure: the formation of the Westminster procedure as a parliamentary ideal type*. Leverkusen: Budrich.
- Palonen, Kari. 2016. *From oratory to debate: parliamentarisation of deliberative rhetoric in Westminster*. Baden-Baden: Nomos.
- Palonen, Kari ja Wiesner, Claudia. 2016. Second chamber, 'congress of ambassadors' or federal presidency: parliamentary and nonparliamentary aspects in the European Council's rules of procedure. *Parliaments, Estates & Representation* 36, 71–89.
- Schmitt, Carl. 1928 [1970]. *Verfassungslehre*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Skinner, Quentin. 1978. *The foundations of modern political thought I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin. 2005. Hobbes on representation. *European Journal of Philosophy* 13, 155–184.
- Tarkiainen, Tuttu. 1959. *Demokratia. Antiikin Ateenan kansanvalta*. Porvoo: WSOY.
- Tiilikainen, Teija. 2011. The role of the European Parliament in EU's political order. Teoksessa Claudia Wiesner, Tapani Turka ja Kari Palonen (toim.), *Parliament and Europe*. Baden-Baden: Nomos, 25–40.
- Tiilikainen, Teija ja Wiesner, Claudia. 2016. Towards a political theory of EU parliamentarism. Teoksessa Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie ja Kari Palonen (toim.), *Parliament and parliamentarism: a comparative history of a European concept*. Oxford: Berghahn, 292–310.
- Turkka, Tapani. 2014. Law-making and constitutionalism beyond the state. Teoksessa Kari Palonen, José María Rosales and Tapani Turkka (toim.), *The politics of dissensus: parliament in debate*. Santander: University of Cantabria Press/McGraw Hill, 51–80.
- Weber, Max. 1917a [1973]. Der Sinn der Wertfreiheit in sozialen und ökonomischen Wissenschaften. *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, toim. Johannes Winckelmann. Tübingen: Mohr, 489–540.
- Weber, Max. 1917b [1988]. Wahlrecht und Demokratie in Deutschland. *Max-Weber-Studienausgabe* 1/15, toim. Wolfgang J. Mommsen Tübingen: Mohr, 155–189.
- Weber, Max. 1919 [1994]. Politik als Beruf. *Max-Weber-Studienausgabe* 1/17, toim. Wolfgang J. Mommsen ja Wolfgang Schluchter. Tübingen: Mohr, 35–88.
- Welwei, Karl-Wilhelm. 1983. *Die griechische Polis*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Wiesner, Claudia, Haapala, Taru ja Palonen, Kari. 2017. *Debates, rhetoric and political action: practices of textual interpretation and analysis*. London: Palgrave Macmillan.